

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ХРОМ'ЯК НАТАЛІЯ ЛЬВІВНА

УДК 230.1

**ПРИРОДНЕ БОГОСЛОВ'Я КАРЛА БАРТА І ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ У
СУЧАСНІЙ БОГОСЛОВСЬКІЙ ДУМЦІ**

Спеціальність 09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
ЧОРНОМОРЕЦЬ Юрій Павлович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, професор
кафедри культурології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
ТАРАНОВ Сергій Володимирович,
заступник директора Центру
гуманітарної освіти НАН України

кандидат філософських наук, доцент
ФЕННО Ірина Миколаївна,
кафедри релігієзнавства Київського
національного університету імені
Тараса Шевченка

Захист відбудеться 2 липня 2018 року 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова,9.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул.Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 2 червня 2018 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Соціально-політичні та світоглядні трансформації, які визначали особливості європейської історії початку ХХ-го століття, спричинили глибоку «кризу» західного світогляду, яка поширилася і на сферу релігійного самоусвідомлення людини. В модерний час основною темою у богослов'ї, що перебувало під впливом раціоналістичної філософії, став не Бог і Його одкровення, а релігійна людина та її переживання. Вважалося, що людство розвивається в напрямку побудови християнської культури на основі природної моралі, яка ґрунтувалася на совісті як універсальному принципу а рїогі. Перша світова війна та нові суспільні реалії поставили під сумнів ідеї соціального оптимізму та раціоналізму ліберальної теології. З критикою богослов'я, яке поставило на місце одкровення Бога «релігію людини», виступив видатний протестантський богослов Карл Барт (1886–1968). Одним із основних векторів його дискусій із ліберальними мислителями стало рішуче заперечення природного богослов'я як можливості пізнання Бога у світлі природного розуму, без апеляції до божественного одкровення. Гостра актуальність дисертаційного дослідження зумовлена тим, що інтерес до природного богослов'я у сучасній теології стрімко зростає. Водночас більшість богословів континентальної філософської традиції та представники радикальної ортодоксії вагаються щодо ефективності природного богослов'я у зв'язку із загальною недовірою до раціональності, характерною для думки постмодерну. Отож, попри те, що в останні десятиліття природне богослов'я активно розвивається завдяки використанню потенціалу аналітичної філософії релігії та феноменології, помітно зростає і критичне ставлення до природного богослов'я. Все більше богословів звертаються до аргументації Карла Барта проти природного богослов'я, підсилюючи її критикою онтології, метафізики, раціоналізму. У зв'язку з цим завдання об'єктивної критичної оцінки концепції природного богослов'я Карла Барта залишається актуальним і своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено у межах науково-дослідної роботи кафедри культурології факультету філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціально-гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений Вченою радою університету (протокол №5 від 29 січня 2009 р.) і науково-дослідної роботи кафедри культурології за темою «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (державний реєстраційний номер U 0117U004903). Окрім того, робота виконана в рамках інтегрованої освітньо-дослідницької програми Центру дослідження релігії НПУ імені М.П. Драгоманова «Сучасне протестантське богослов'я», що розробляється і впроваджується спільно з Євро-Азіатською теологічною асоціацією відповідно до додаткової угоди № 1 до договору про співпрацю між Національним педагогічним університетом імені М.П. Драгоманова і

громадською організацією «Євро-Азіатська теологічна асоціація» від 19 грудня 2015р.

Метою дослідження є здійснення цілісної історико-теологічної реконструкції основних засад та особливостей критики Карлом Бартом концепцій природного богослов'я, виявлення її меж та евристичного потенціалу, можливостей застосування його аргументів при оцінці різновидів природної теології, що пропонуються сучасними послідовниками Барта, представниками аналітичної традиції та релігійними мислителями, які використовують феноменологію, створену в контексті розвитку континентальної філософії.

Відповідно до поставленої мети, визначаються такі основні **дослідницькі завдання**:

- виявити особливості розвитку природної теології у кінці ХХ – на початку ХХІ століття, її значення та проблеми легітимізації у сучасному релігійному дискурсі;
- проаналізувати мотиви появи та контекст розвитку бартівської критики природної теології;
- дослідити критику К. Бартом пшиварівської теорії аналогій буття та інших методологічних пропозицій, що існували при намаганнях утвердити природне богослов'я у протистоянні бартівській теології;
- показати особливості й евристичний потенціал Бартової критики антропологічної та метафізичної редукцій християнства;
- дослідити найбільш впливові спроби реабілітації природної теології, здійснені учнями К. Барта;
- представити інваріанти аналітичної і феноменологічної природних теологій, що розвиваються у кінці ХХ і на початку ХХІ століття у межах постметафізичного богословського дискурсу й показати евристичний потенціал Бартової критики антропологічної та метафізичної редукцій християнства щодо цих богословських течій.

Об'єктом дослідження є критика природного богослов'я Карлом Бартом та її вплив на сучасне богослов'я.

Предметом дослідження є критика природного богослов'я Карла Барта у контексті протистояння основним концепціям цієї теологічної дисципліни ХХ і початку ХХІ століть.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Дисертаційне дослідження має міждисциплінарний характер і виконане на межі філософії, богослов'я та релігієзнавства. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові принципи аналізу релігійних явищ та філософських процесів і принципи сучасного богослов'я – об'єктивності, неупередженості, цілісності, світоглядного та методологічного плюралізму. Для вирішення завдань, поставлених у дисертаційній роботі, використовується ряд основних методів: системного аналізу (при дослідженні особливостей богословської методології Карла Барта і його концепції природного богослов'я), історико-генетичного аналізу (при вивченні особливостей рецепції ідей Карла Барта щодо співвідношення екзистенційного та природного богослов'я), компаративного вивчення (при порівнянні філософських та богословських концепцій

критиків онтобогослов'я з вченням Карла Бога про природне богослов'я). Дисертаційне дослідження також вимагало застосування таких загальних методологічних принципів як єдність логічного та історичного, об'єктивність і неупередженість. У свою чергу, богословський контекст дослідження вимагав використання релігієзнавчих принципів – позаконфесійності, екуменічної відкритості й толерантності. У роботі також використані такі загальнонаукові методи: аналіз та синтез, опис, узагальнення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснений цілісний аналіз критики природного богослов'я Карла Барта у контексті протистояння основним концепціям цієї теологічної дисципліни ХХ і початку ХХІ століть.

У результаті вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань, обґрунтовано положення, що мають наукову новизну та виносяться на захист.

Вперше:

- доведено, що нове осмислення бартівської критики природної теології є нагальною необхідністю в контексті критики онтотеології, яка набула бурхливого розвитку в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, у зв'язку з намаганнями реабілітувати природну теологію як дисципліну в аналітичній традиції мислення, дати феноменологічну інтерпретацію вченню про аналогії буття в богослов'ї, що залежить від постметафізичної континентальної філософії;
- Карл Барт критикував природне богослов'я як спосіб модернізації теології, що веде до антропологічної редукації образу Бога та всього християнського віровчення. Ця модернізація відбувалася у ліберальній формі протестантської постшлейєрмахерівської теології та у неоконсервативній формі природного богослов'я Е. Пшивари, який представив власне розуміння католицького вчення про аналогії буття. За К.Бартом, наслідком ліберальної модернізації є підміна християнства антропологією. Наслідком консервативної модернізації є редукація християнства до ідеалістичної метафізики, що урівнює Бога та світ як цілком співмірні реальності. К.Барт вважав, що пізнання трансцендентного Бога є цілком результатом дії благодаті, яку людина повинна прийняти. При цьому категорично заперечувалася теорія Е.Бруннера про наявність у людини здібності сприйняття благодаті. Дія благодаті є цілком тотальною і не передбачає жодної, навіть мінімальної, спів-дії людини, а тому богопізнання є надприродною для людини подією, чистим дарунком Бога;
- виявлено, що К.Барт рішуче заперечував можливість природної теології як такої, що може привести до легітимізації певного соціального устрою як природного порядку. А саме, таким природним порядком виступав у часи К.Барта нацизм, якому неоортодоксія протиставила абсолютний суверенітет трансцендентного Бога, який знецінював норми соціальності, встановлювані через легалізм чи природне право. Природне богослов'я як апологетику, що ґрунтувалася на раціональності, К.Барт вважав зайвим на фоні догматики, а також хибним через антропологічну редукацію образу Бога. Метафізичні й

антропоморфічні образи Бога є «ідолами», а відповідно, ліберальна та неоконсервативна раціоналізації теології у сучасній богословській думці є формами «ідолопоклонництва»;

- виявлено, що учні К.Барта, заради діалогу релігії та науки, намагалися створити неоортодоксальну природну теологію. Для цього визнавалося необхідним подолати розділення між догматичною і природною теологією. Для цього Е.Юнгель зображує світ як простір дії Трійці, Т.Торренс виступає за христоцентричність космології (бачить світ як такий, що походить від Логосу та покликаний бути причетним до втіленого Логосу), А.Макрат доводить можливість пізнання творіння «очима віри». Такі проекти призводять до ідеалістичного метафізичного розуміння Бога та світу, людини і Боголюдини, ведуть до підміни благодатної віри інтуїтивним містико-раціональним пізнанням;
- обґрунтовано, що аналітична природна теологія раціоналізує та антропологізує поняття про Бога, виступає сучасною формою ліберальної антропологічної редукції християнської теології;
- виявлено, що феноменологічна постметафізична природна теологія відновлює метафізичне вчення про аналогії буття, знищуючи можливість для бартівського бачення Бога як абсолютно трансцендентного.

Уточнено:

- положення, що К.Барт критикував не природне богослов'я як таке, а його конкретні історичні форми, одна з яких спиралася на просвітницьку філософію і концептуалізувалася ліберальними протестантськими богословами, а також Е.Бруннером, а інша була неоконсервативною модернізаційною теорією;
- межі впливу вчення К.Барта на сучасні дискусії з приводу природного богослов'я, а саме: виявлено, що критика німецького мислителя враховується, швидше, формально, а його фідеїзм і теоцентризм намагаються підмінити інтуїтивізмом і філософією присутності;
- заперечення універсальності світського світогляду в теології початку ХХІ століття не веде до утвердження релігійного світогляду в дусі бартіанства, але, радше, є шляхом до філософізації теології та християнства.

Набуло подальшого розвитку:

- твердження, що критика онтотеології в сучасній постметафізичній теології цілком може поєднуватися з метафізичною та антропологічною редукціями поняття про Бога.

Теоретичне значення дисертації. В українській науковій думці вперше було проведено дослідження, у чому полягала критика природного богослов'я Карлом Бартом та рецепція такого підходу в сучасній богословсько-філософській думці. Висновки та твердження, які обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, сприяють глибшому розумінню проблеми природного богослов'я у його відношенні до догматичної теології. Результати дисертаційної роботи дають змогу активізувати подальші релігієзнавчі, філософські та богословські розробки, які стосуються актуальних проблем академічної теології.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження можуть бути використані при викладанні філософських та богословських дисциплін у вищих навчальних закладах, як афілійованих до релігійних організацій, так і в неконфесійних освітніх інституціях. Матеріали дослідження можуть також слугувати для підготовки відповідної навчальної та методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, яке представляє ідеї та розробки, сформульовані здобувачем самостійно для забезпечення досягнення поставленої мети та виконання встановлених завдань. Використані у дисертації ідеї, гіпотези та положення інших авторів мають відповідні посилання.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на науково-теоретичних семінарах і засіданнях кафедри богослов'я Львівської богословської семінарії, науково-практичній конференції «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (Київ, 14–18 березня 2016 р.), Науково-практичній конференції «Пострадянський протестантизм: проблеми ідентифікації та контури майбутнього» (Львів, 18 квітня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Реформація: історія і сучасність» (Вільнюс, 24-25 квітня 2015 р.); V Щорічній міжнародній науковій конференції «Антропологічні виміри філософських досліджень» (Дніпропетровськ, 14–15 квітня 2016 р.), Звітній науково-практичній конференції викладачів, докторантів та аспірантів інституту (НПУ імені М.П. Драгоманова, 30 квітня 2015 р.), II Конгресі молодих дослідників релігії «Релігія в сучасній культурі» (28–30 жовтня, Чернівці); Звітній науково-практичній конференції викладачів, докторантів та аспірантів «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (НПУ імені М.П. Драгоманова; 14-18 березня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформація: східноєвропейські виміри» (Острог, 13–15 квітня 2016 р.); Звітній науково-практичній конференції викладачів, докторантів та аспірантів «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (НПУ імені М.П. Драгоманова; 17 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Реформація і сучасний світ» (Одеса, 28-29 вересня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Біблія і Реформація» (Одеса, 5 жовтня 2017 р.); Міжнародній богословській конференції «Методології богословських досліджень: проблеми і перспективи» (Київ, 27-28 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи висвітлені у 5 статтях, 4 з яких розміщені у фахових виданнях з філософських наук, а 1 – в іноземному зарубіжному періодичному науковому виданні. Також матеріали дисертації опубліковані у періодичних наукових журналах і збірках доповідей конференцій.

Структура й обсяг дисертації, послідовність викладу матеріалу обумовлені логікою дослідження проблеми, яку, своєю чергою, визначають мета і завдання дисертаційної роботи. Дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 219 сторінок

(основний зміст роботи викладено на 180 сторінках). Список використаних джерел налічує 311 найменувань, з них – 216 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначається об'єкт і предмет дослідження, формулюється мета й наукові завдання роботи, розкривається наукова новизна, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами. Наводяться дані про апробацію та публікації основних результатів дослідження.

Перший розділ **«Значення дискусій про статус природного богослов'я для розвитку сучасного теологічного дискурсу»** перш за все присвячено дослідженню історичного становлення природного богослов'я. Виявлено, що «природне богослов'я» як особлива дисципліна з власною методологією виникає ще в античній філософській культурі. У християнській традиції «природне богослов'я» – це намагання побудови вчення про Бога на основі розуму і досвіду, без звернення до віри чи християнського одкровення. В межах цієї дисципліни Бог пізнається або через «природу» видимого світу як гармонійно влаштованого твору, який відсилає до Автора, або/і через «природу» людини як розумної вільної особистості, що відображає діяльність Бога як творця і гаранта можливості розвитку індивіда та людства в цілому. Головним завданням природної теології було формування доказів існування Бога, які були б переконливими для розуму.

Сучасна природна теологія визнає неможливість довести існування Бога через дедукцію та з логічною необхідністю. Навіть онтологічний аргумент, щоб не містити логічного кола у доказі, інтерпретується як індуктивний. Усі аргументи зводяться до наступної схеми роздумів. (1) Якщо Бог існує, то природа світу і людини повинна бути впорядкована певним чином (мати певні якості, бути гармонійною, пристосованою для нескінченного персонального розвитку тощо). (2) Очевидно, що природа світу і людини впорядкована певним чином. (3) Отже, існує велика вірогідність, що Бог є. При цьому прийняття існування Бога як гіпотези, яка пояснює влаштування світу та людини в сучасній теології відбувається із посиленнями на принципи сучасної філософії науки (принцип простоти пояснення тощо), теорію ймовірності, сучасну математичну логіку, аналітичну філософію.

Загалом методологія сучасної природної теології стала постметафізичною, оскільки ця природна теологія в цілому прийняла мову або сучасної аналітичної філософії, або сучасної феноменології. Водночас прийняття другої посилки в аргументах на користь існування Бога («Очевидно, що природа світу і людини впорядкована певним чином») є справою суб'єктивної або навіть інтерсуб'єктивної (прийнятої у певній спільноті в результаті дискусії чи через належність до традиції) оцінки. Усвідомлення обмеженості природної теології як такої, що спирається на оціночні судження, призводить до того, що богослови власні рефлексії представляють як певні риторичні «пропозиції» для світоглядних дискусій і вже не претендують на універсально-науковий статус своїх праць. Намагання довести залежність усіх наукових парадигм від культурних контекстів повинно урівняти шанси християнських «пропозицій» з іншими теоріями, оскільки усі рефлексії конкурують

у дискурсі, де встановлення кінцевої істини вважається неможливим. Представники сучасної природної теології постійно звертаються практично до усіх основних положень бартівської критики ідеї природної теології, її методології, різновидів, результатів та наслідків для соціально-політичного дискурсу і практики. За межами постійної уваги сучасних теологів залишається лише проблема редукції акту віри християнина до дії розсудку, що приймає християнський світогляд як вірогідно істинний чи морально переконливий, чи корисний.

Практично усі представники сучасної природної теології намагаються довести, що аргументи К.Барта проти методології та наслідків природної теології не стосуються їх новітніх пропозицій, хоча і були правомірними у контексті 1930-х років. Попри те, не існує переконливих аргументів на користь впевненості сучасних теологів у тому, що критика К.Бартом природної теології стосується лише певного її історичного різновиду, сьогодні методологічно застаріла і не може бути ефективною відносно сучасних постметафізичних різновидів природної теології.

Авторською гіпотезою стало твердження, що критика К.Бартом природної теології не може розглядатися як історично обмежений у своєму значенні неоконсервативний богословський дискурс, оскільки ця критика багато у чому суголосна із реконструкцією онтології в сучасному богословському мисленні. Виділення універсального і контекстуально зумовленого у критиці К.Бартом природної теології дозволило б не лише дати сучасну оцінку цієї критики, але й створило б передумови для проведення актуальних для сучасної теології компаративістських досліджень, що співставляли б бартівську та постметафізичну критику традиційної і сучасної природної теології.

Важливими для дослідження стали намагання представників аналітичної традиції мислення побудувати природну теологію, яка уникала б недоліків середньовічної та модерної природної теологій. Питання про те, чи є дієвою Бартова аргументація проти природної теології і щодо її новітнього аналітичного різновиду, має велике теоретичне і практичне значення для сучасного християнства. Також важливими для дослідження стали намагання ряду богословів, які спираються на ідеї постметафізичної континентальної філософії та грецької патристики, дати нову, феноменологічну інтерпретацію класичного вчення про аналогії буття. На думку цих богословів, Бартова аргументація проти ідей природної теології не є дієвою щодо переосмисленої постметафізичної та христоцентричної теорії аналогій буття. Більше того, ряд представників сучасної теології претендують на можливість синтезу між переосмисленими за допомогою сучасної феноменології теорій аналогій буття і теорій аналогій віри.

Претензії сучасних теологів на віднайдення можливостей побудови природної теології сполучаються із критикою Барта за «дуалізм», суб'єктивізм у виборі біблійних основ для власних тверджень. Також ці претензії посилюються за рахунок різного роду теорій істориків теології про часткову відмову пізнього К.Барта від критики природної теології та критики концепцій аналогій буття, про спрямованість критичних роздумів великого богослова лише на певний різновид модерністського природного богослов'я тощо. Аналіз наукової літератури довів, що виявлення ступеня дієвості аргументації К.Барта при її застосуванні до постметафізичних

різновидів природної теології потребує попередньої об'єктивної реконструкції вчення К.Барта про природну теологію, як воно проявилось у конкретно-історичних соціально-політичних і полемічних контекстах.

Другий розділ «**Вчення про природне богослов'я у творчості Карла Барта**» присвячено аналізу теоретичних засад, контекстів виникнення і розвитку бартівської критики природної теології.

У підрозділі 2.1 «*Sola gratia – епістемологічна основа для Бартового розуміння богослов'я*» перш за все доводиться, що проект неоортодоксії не належить до числа неоконсервативних. Критикуючи ліберальну теологію за антропологізацію образу Бога, К.Барт не менш різко критикує неоконсервативну теологію, наприклад Е.Пшивари та інших римо-католицьких мислителів за їх спроби реабілітувати метафізичні уявлення про Бога, поєднавши їх із різноманітними постулатами сучасної філософії. Свою власну позицію К.Барт розцінює як трансцендентну точку відліку, що стоїть над протилежностями лібералізму та консерватизму, неолібералізму й неоконсерватизму в теології. Саме у цьому й полягала радикальність теології К.Барта, яка намагалася мислити «зверху», відкинувши усі спроби опиратися на суб'єктивно-антропологічну або метафізично-раціональну очевидності. Будь-який «шлях знизу» є неможливим та може привести лише до «хмари ілюзій».

К.Барт дотримується тієї точки зору, що подія богопізнання передбачає тотальність присутності Божої благодаті. А саме, пізнається благодатна присутність Бога, суб'єктом пізнання є благодать, методом пізнання теж є благодать. Людині залишається лише особисто прийняти те, що здійснюється Богом.

Діалектичне богослов'я К.Барта базується на постулаті, що положення сотеріології зумовлюють епістемологію та онтологію, а богослов'я в цілому має ґрунтуватися виключно на одкровенні Бога у Христі. К.Барт стверджує, що, якщо людина спроможна чути і говорити Слово Боже, значить вона може і Його знати, хоча лише в обмеженій, а не загальній, сфері людського існування, тобто – Церкві. Отже, не всі люди, а лише деякі, і навіть ці люди не завжди і не всюди, але в окремих ситуаціях, можуть знати Слово Боже. Таким чином, лише віруючі, покликані і вибрані християни, можуть знати Слово Боже через працю Духа Святого в них. Але, оскільки людина не спроможна сама почути це Слово, згідно К.Барта, цю спроможність дає їй саме Слово. Він слідує наступному принципу: якщо Слово Боже можна пізнати, значить Його можна і пережити. Під досвідом або переживанням Божого Слова, К.Барт розуміє визначення існування людей завдяки слову Божому. Сама людина не може дати визначення собі, це може зробити лише Слово Боже. Отже, Слово Боже стає відомим лише тому, що саме робить себе таким. Можливість *пізнавати* Його Слово, а не *знати* Його, є Божим чудом, так само як і саме Слово і Його проголошення.

У підрозділі 2.2 «*Причини критики Карлом Бартом концепцій природної теології*» встановлено, що німецький теолог систематично протистояв спробам маніпулювати теоріями природної моралі, природного закону, природного соціального порядку. К.Барт доводив, що релігійна легітимізація війни та тоталітаризму є наслідком антропологічної редукції християнської теології. Ця антропологічна редукція описувалася як закономірний наслідок ліберальної теології,

яка зрадила основні принципи Реформації. При цьому природна теологія як дисципліна легітимізувала різноманітні теорії природної моралі.

В Німеччині після приходу до влади Гітлера з'явилися численні автори, особливо в сфері теорії «природного права», що виправдовували нацизм як відновлення природного порядку, як втілення певних принципів природної моралі. Якщо ліберальний неопротестантизм К.Барт звинувачував у повній капітуляції перед раціоналізмом Просвітництва, то німецьких християн, які підтримували Гітлера, він вважав винними в крайньому ідолопоклонництві. Легітимізація війни чи тоталітаризму за допомогою теорій природного закону та інших положень природної теології для К.Барта не є випадковою тенденцією, яку можна було б перемогти через продукування «правильної» природної теорії, яка б легітимізувала демократію. Він наголошував на тому, що християнство зберігає власну ідентичність лише при визнанні одкровення як єдиного джерела для теології, а благодаті як єдиного засобу богопізнання.

Кожна теорія, яка приймає за основні чи додаткові джерела для теології розум чи досвід, є ідеологією, з точки зору наукової класифікації, та ідолопоклонництвом людини, з точки зору теологічної оцінки. Радикальна відмова Барта від природної теології видається виправданою в світлі контексту, оскільки проголошена Сповідницькою Церквою у Барменській декларації лояльність виключно до Христа виявилася єдиною ефективною стратегією збереження християнського світогляду за умов нацизму. Однак після поразки у війні нацистів було засуджено за злочини проти людяності на основі гуманістично і демократично витлумаченого природного права. Також загальна декларація прав людини мала на меті уберегти людство від можливості зловживань з боку держав теоріями природного права та легалізму. Про відсилання до авторитету божественного закону без посередництва морально-правових природних теорій як спосіб протидії тоталітаризму в сучасному суспільстві теологія другої половини XX – початку XXI століття мову майже не веде.

У підрозділі 2.3 «Критика Карлом Бартом вчення про *analogia entis* в інтерпретації Еріха Пшивара» доведено, що одним із чільних мотивів неоортодоксії німецького теолога стало протистояння католицькій доктрині про можливість пізнання Бога людським розумом. Догматична конституція Першого ватиканського собору «*Dei Filius*» (1870), згідно з якою «Бога, початок і кінець всіх речей, можна з упевненістю пізнати природним світлом розуму з того, що Він створив», зазнавала різних інтерпретацій, найбільш вдалу з яких запропонував Еріх Пшивара. Цей католицький богослов полемізував з К.Бартом. Зокрема, він доводив, що К.Барт досить добре представляє Бога «над» нами, однак він пропонує альтернативний підхід – розглядати Бога як «над» творінням, так і «в» творінні.

Е.Пшивара бере за приклад римо-католицьку доктрину про те, що Церква відрізняється від світу, оскільки є «над» ним, а також Церква є «в» світі, оскільки її внутрішнє життя пов'язане з її зовнішнім, виконуючи свою місію, щоб досягнути світ Євангелією. Мислення про Бога можливе завдяки аналогії буття, яка існує між Богом і людиною, Богом і світом. Е.Пшивара доводить, що створена істота сама є одкровенням як іманентності, так і трансцендентності Бога. Він стверджує, що *analogia entis* є лише «філософським вираженням» як *creatio ex nihilo* (творіння

походить від Бога, що вказує на залежність у кожному моменті від Бога для його постійного існування, не може йти мова про якість вічне існування поряд із Богом або що виходить від Бога), так і *creatio continua* (Бог дійсно є іманентним у творінні; оскільки кожна людина залежить від Бога у її існуванні, вона існує у відношенні до Бога, який зверху вниз вільно діє в ній у кожному моменті). Для Е.Пшивари людина, існування якої демонструє її стосунки з Богом, виступає як непряме одкровення Бога, як «вікно», через яке розкривається Божа сутність. З його точки зору, особливе одкровення не є необхідним для отримання знання про Бога, оскільки можна досягнути це знання за допомогою людської свідомості, як це робили й філософи, хоч із численними помилками.

К.Барт не відкидає концепцію аналогії взагалі, лише вказує на те, що аналогія повинна виводитися не з суцього, але з віри, тобто має бути *analogia fidei*. У вірі людина підноситься до уподібнення до Бога, що робить можливим прийняття нею Божого Слова. Оскільки людина ніколи не може досягнути віри сама, це є чудо божественної благодаті, здійснене в людині завдяки праці Святого Духа, а не завдяки раціональним потугам. Онтологічне та метафізичне розуміння аналогії між Богом і людиною, Богом і світом можливе лише при перебільшеному уявленні про здібності людини та при редукції Бога до «вищого суцього», яке не має дійсного статусу трансцендентного Особистого Творця.

К.Барт також визнає можливість *analogia relationis* («аналогії відносин»). Хоча буття Бога і буття людини залишаються несумісними, відношення в бутті Бога, з однієї сторони, і відношення між буттям Бога і буттям людини, з іншої, вказують на існування відповідності та схожості. І, в цьому сенсі, друге відношення є образ першого. Бог Сам Себе являє в якості Отця, Сина і підтверджує Себе як Святого Духа в тій же свободі, на якій засновано відношення «Творець – творіння». В цілому, К.Барт говорить про живу зустріч Бога і людини, що є відмінним від «статичної» аналогії буття. Засновник неоортодоксії бажав довести, що Бог є такий, як Він є у Своїх діях, тому про Нього можна дізнатися лише з Його дій у Христі (актуалізм). Так чи інакше, але К.Барт відкидав можливість *analogia entis*, фактично постулюючи, що творіння є причетним Богові лише через Христа і ніяк не може брати участі в бутті Бога чи мати спільне з Богом буття поза містичною причетністю через Христа.

Якщо для сучасних захисників можливості *analogia entis* К.Барт відстоює дуалізм, розриваючи Бога і творіння, подібно до гностиків, то для засновника неоортодоксії визнання *analogia entis* означає підміну християнства платонізмом із його теорією причетності матеріального світу до істинного ідеального буття. Видатний католицький теолог Г. У. фон Бальтазар намагався примирити пшиварівську *analogia entis* з бартівською *analogia fidei*, доводячи, що християнська природна теологія обов'язково є христоцентричною та передбачає існування всього створеного у причетності до особистого Логосу, а не ідеального світу. При цьому усі види причетності є різновидами благодаті. К.Барт не породжувався із розуміння благодаті як причетності, а тому відповідних теорій, які б натуралізували концепцію благодаті, уподібнюючи її до світла чи до думки, не визнавав до кінця свого життя.

У підрозділі 2.4 «Критика Карлом Бартом віднови природної теології Емілем Бруннером» проаналізовано теоретичні засади критики спроб побудови

неоортодоксального вчення про загальне одкровення. Представники неоортодоксії поділяли переконання К.Барта, що богопізнання можливе виключно через дію благодаті, а людина має лише прийняти все, що здійснює за неї благодать у спасінні та пізнанні. Однак Е. Бруннер звертає увагу на те, що має існувати певна здатність людини прийняти благодать.

Певне прагнення до богопізнання та існування в Богові є моментом у людині, що незнищений гріхом та проявив себе у релігійно-моральних пошуках. Також у самій словесності людини проявляється її схильність до життя у причетності до Слова Божого. К.Барт відмовляється прийняти цю телеологію як таку, що деякою мірою ставить суверенну дію Бога у залежність від людини. Згідно із К.Бартом, не можна розуміти здатність людини прийняти благодать навіть у межах теорії її природного покликання. Людина повністю безсила, а спасіння та богопізнання є наслідком дії Святого Духа. Між природним і надприродним не існує жодної співмірності. І відповідно, християнська теологія має бути виключно надприродним свідченням за благодаттю про надприродні події.

К.Барт, аналізуючи погляд Е.Бруннера, стверджує, що його теорії суперечать основним принципам Реформації: *sola gratia, sola scriptura*, оскільки лише благодать – єдине джерело спасіння, на основі Одкровення у Писанні, яке є єдиною нормою для віри.

Третій розділ «**Позиція послідовників Карла Барта стосовно діалогу релігійного та наукового світогляду**» присвячено аналізу проектів оновленої природної теології, сформованих під впливом неоортодоксії. Виявлено, що ряд видатних учнів К.Барта вважають природну теологію невід'ємною частиною неоортодоксального систематичного богослов'я. Потреба у такій дисципліні викликана необхідністю розвитку діалогу релігійного та наукового світоглядів. Основним завданням природної теології при цьому було представлення християнства як більш універсального, але при цьому неметафізичного світогляду, без якого довершене розуміння світу та місця людини у ньому є неможливим.

Е. Юнгель вважав, що метафізичні онтологічні уявлення про Бога як вище суще стали джерелом для трансформацій модерних уявлень про Бога аж до утвердження атеїзму як філософського і теологічного вчення про «смерть Бога» та секулярного світогляду як умонастрою епохи постмодерну. Дійсний Бог є Богом-Трійцею, що діє у світі та історії, явлення якого є подією, яка може бути предметом особистого досвіду християн. Одкровення триєдиного Бога є центром християнського світогляду, і усі частини теології мають бути складовими тріадології як вчення про буття Бога в ньому самому та у діях стосовно створеного. З точки зору метафізики, такого роду тринітарно-богословське мислення про буття є безосновним. Але саме така безосновність, за Гайдеггером, характеризує справжнє філософське мислення. На думку Е. Юнгеля, неоортодоксальна християнська теологія є постметафізичним проектом, який відповідає пост-гайдеггерівським критеріям справжнього вільного мислення.

Т.Торренс вважає богословське бачення світу необхідним елементом християнського світогляду і богослов'я. Слідуючи за грецькими отцями Церкви, Т.Торренс вважає, що світ від моменту створення існує у причетності до Логосу та у

спрямованості до того, щоб уся реальність була ввібрана в іпостась Христа. Есхатологічне існування всього космосу «во Христі» та «у Богові» можливе через те, що людські особистості, що пізнають весь світ та існують в ньому, вбираються у Христа. Для Т.Торренса природна теологія є частиною христології, а не триадології. За своєю методологією, природна теологія поєднує споглядання світу, близьке до містичного алегоричного його бачення у грецьких отців, з роздумами, в яких антропний принцип є складовою теоантропності світу як його кінцевого призначення.

А. Макграт доводить, що на природу необхідно дивитися «очима віри». Британський богослов погоджується із Е.Юнгелем та Т.Торренсом, що християнське природне богослов'я має існувати не заради доказів існування Бога, а для вираження досвіду бачення світу як такого, що існує у причетності до Бога, у Його присутності. На думку А.Макграта, таке богослов'я має апологетичне значення, оскільки надає більш широке бачення реальності світу та людини, відкриваючи есхатологічний смисл їх існування та розвитку. А. Макграт доводив, що метафізичне природне богослов'я цілком вірно відкидалося К.Бартом, оскільки не передбачало розуміння світу очима особистої віри, не давало місця екзистенційному пізнанню реальності, а зводило пізнання до операцій розсудку та вибору найбільш вірогідних картин світу, виправдовуючи певні соціальні порядки, в тому числі – нацистські.

Е.Юнгель, Т.Торренс, А.Макграт відрізняються від К.Барта тим, що є близькими до утвердження людської раціональності як інтуїтивної, споглядальної здатності людини. В цьому вони близькі до платонізму мислителів грецької патристики, інтуїтивізму гносеології Августина, теорії про релігійне пізнання Ф.Шлейєрмахера. Утримуючись від прямого постулювання вищого пізнанням як над-розсудкового інтуїтивного споглядання розуму, Е.Юнгель, Т.Торренс, А.Макграт вважають справжнє пізнання світу актом розуміння, який можливий завдяки вірі та особливому досвіду явленості Бога як Присутності (А.Макграт), Трійці (Е.Юнгель) або Христа (Т.Торренс). Відповідно, гносеологічні основи неоортодоксального проекту природної теології можливі завдяки уподібненню акту віри як пізнавального акту до «розуміння» (у дусі сучасної герменевтичної теорії) та «споглядання» (у дусі спекуляцій грецьких отців про особисте споглядання Христа через усі елементи усіх «світів» – космосу, Біблії, людини тощо).

Доведено, що для окремих сучасних теологів розвиток ідей неоортодоксальної природної теології приводить до ідеалістичних проектів «еко-герменевтики», необеркліанства, а отже, до відмови від врахування бартівської критики природного богослов'я загалом.

В численних протестантських проектах природної теології визначальним є відкрите чи приховане прийняття того компромісного бачення христоцентричної космології, що його пропонував свого часу Г.У. фон Бальтазар, оскільки ці теологи вважають за можливе побудову теологій, що зображали б діяльність самореферентної Трійці, Чії дії гідні віри та можуть бути основою для постметафізичної феноменології слави Бога як спасаючої Любові.

К.Барт не погодився б з таким компромісом, що враховує вчення неоортодоксії, але не її радикальність. Він протиставив би містичному раціоналізму Г.У. фон Бальтазара, Е.Юнгеля, Т.Торренса, А.Макграта свій містичний фідеїзм, теорії

самореферентної Трійці як Любові – вчення про Трансцендентного Суддю, теорії про тотальність благодаті як слави Божої – розуміння благодаті як незбагненого чуда.

Четвертий розділ **«Антропологічна редукція християнства в сучасній аналітичній природній теології та неоортодоксія Карла Барта»** присвячено аналізу дієвості аргументів діалектичної теології стосовно концепцій богопізнання в аналітичній традиції думки кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Аналітична філософія при власному зародженні вважала теологічні твердження безпредметними. Однак А.Плантінга та Р.Свінберн заснували аналітичну філософію релігії, або аналітичну філософську теологію. За своїм змістом ця дисципліна є різновидом природної теології, яка обмірковує ступінь істинності постулатів християнського віровчення через перевірку теологічного дискурсу як мовлення про можливий світ, через оцінку вірогідності існування Бога як особистої ідеальної причини світу з огляду на гармонійну влаштованість реальності та у зв'язку з існування свідомого особистого життя.

А.Плантінга вважає, що вірогідно істинними є численні картини світу, тому прийняття того чи іншого світогляду є актом віри. Відповідно, «світський світогляд» не може бути протиставлений християнському як знання – вірі, оскільки елементи знань та елементи віри є у кожному світогляді. Логічно несуперечливими є численні світогляди, і вибір між ними – завжди є актом прийняття на віру, навіть якщо людина думає про цей вибір як наслідок суто раціонального переконання.

Р.Свінберн вважає, що різні картини світу мають різну вірогідність. Християнська теорія щодо існування ідеальної Причини світу має дуже високу вірогідність через те, що за допомогою простої гіпотези пояснюється дуже багато – і гармонійність світу, і наявність законів природи, і пристосованість світу до існування людей як свідомих вільних істот із певними тілами. Меншу, але теж високу вірогідність, має воскресіння Христа.

Для неоортодоксальної теології аналітична природна теологія є новим різновидом ліберального світогляду, який антропологізує християнський світогляд, ставить теологію у залежність від раціональної мови аналітичної традиції, редукує персональну віру як особисту зустріч із Богом до акту розуму, що вибирає певний світогляд у результаті акту вподобання або прийняття християнства як вірогідного.

П'ятий розділ **«Феноменологічна природна теологія та неоортодоксія Барта»** присвячено дослідженню методів критики онтологічної та спроб побудови постметафізичної природної теології у мислителів, що перебувають під суттєвим впливом континентальної філософії ХХ – початку ХХІ століть.

У руслі ідей феноменології загалом та філософії М.Гайдеггера зокрема сформовано цілий ряд теологічних проєктів, які відкрито чи приховано виходять із існування у людини здатності інтуїтивного розумного пізнання. Це пізнання витлумачується як належне людині як екзистенції або персоні, і відповідно, воно виникає внаслідок певної редукції від звичайного пізнання до пізнання в актах особистої трансценденції. Але з точки зору неоортодоксії, феноменологічна природна теологія, використовуючи постметафізичну мову, де-факто відроджує метафізичне ідеалістичне вчення про пізнання Бога через споглядання.

Суголосною із неоортодоксією феноменологічна природна теологія є тоді, коли здійснюється критика модерністської онтології та метафізики як онтотеології, що розглядає Бога як вище сутне, досяжне для людського розуміння.

Так, М. Вестфал, здійснюючи системну критику онтотеології, доводить, що К.Барт є близьким до М.Гайдеггера, який вказував на те, що втрата таємниці є одним із найбільших дефектів онтотеології. У К.Барта навіть в одкровенні Бог залишається глибоко таємничим, незбагненим. М.Вестфал зазнає критики з боку представника радикальної герменевтики Дж. Капуто, який вважає його недостатньо рішучим у здійсненні реконструкції онтотеології та, в свою чергу, відмовляється від бога філософів, описаного мовою аналітичного підходу до природного богослов'я. Його ж богослов'я можна сприймати як богослов'я події, що «прислухається до звуків пульсації Божественного».

М.Вестфал вважає, що підхід К.Барта найкраще можна зрозуміти у світлі феноменології. За Ж.-П.Сартром, інтенціональність, яка надає основу для мого усвідомлення, не походить від мене, а першопочатково здійснюється до мене від іншого. Суб'єкт – це той, хто зазнає визначального впливу з боку трансцендентного Іншого. Теорія конституювання особистості трансцендентним Іншим розвивається Ж.-Л. Марйюном. Він також відкидає онтотеологічну метафізику, в рамках якої Бог є вищим сущим чи навіть Буттям, ставлячи собі за мету «звільнити» Бога як особистість, що вступає у відносини любові, від «полону буття». Ж.-Л.Марйон вказував на те, що метафізичне мислення не здатне мислити трансцендентне. Існування Бога відкривається через Його вільний дар одкровення Себе у Христі, а не через філософську онтологію.

Важливою є також рецепція неоортодоксії представниками радикальної ортодоксії Дж. Мілбенком та Д. Б. Хартом, які вирішили долучитися до Бартової критики філософії та заявили про повну незалежність богослов'я від філософії. Водночас Д. Б. Харт критикує теологію К.Барта, звинувативши його в онтологічному дуалістичному представленні світу і Бога, а отже, у модернізмі, за який він критикував своїх попередників. На думку Д.Б. Харта, не існує окремого філософського світогляду чи філософської теології, а усі світоглядні системи є відверто чи приховано релігійними. Сучасна ситуація характеризується протистоянням позитивного християнського світогляду та нігілістичного постмодерного світогляду. У межах християнського світогляду Бог є вищим особистим Буття, яке можна пізнати за аналогією: особистість здатна помислити Бога як особистість. Однак повнота такого пізнання дійсно можлива лише внаслідок події зустрічі обличчям до обличчя людського «я» з «Іншим». Бог як трансцендентна причина залишається непізнаним навіть при власному одкровенні та при наявності у людини досвіду зустрічі з Ним. Відповідно, неможливими є дефініції Бога, Його сутності, Його властивостей. Можливими є лише опосередковані описи надкатегоріальних властивостей Бога («трансценденталій»), які проявляються в особистих відносинах (між Іпостасями у Богові та між Богом і людьми). Такими трансценденталіями є краса, любов, істина, у яких власне і розкривається «Божа слава» або ж присутність Бога як насиченого феномену.

В цілому феноменологічна природна теологія є частиною неоконсервативного ідеалістичного тлумачення християнства, постметафізична феноменологічна мова якого не робить його захищеним від можливої критики з боку неоортодоксії.

ВИСНОВКИ

Здійснення комплексного богословсько-філософського аналізу критики природного богослов'я Карла Барта у її зв'язку з історичними умовами та викликами, які відображають богословську традицію неоортодоксії, а також дослідження впливу швейцарського мислителя на сучасну філософію і богослов'я аналітичної та континентальної традиції, дозволило сформулювати такі висновки.

Виявлено особливості розвитку природної теології у кінці ХХ – на початку ХХІ століть, її значення та проблеми її легітимізації у сучасному релігійному дискурсі. Нове осмислення бартівської критики природної теології є нагальною необхідністю в контексті критики онтології, яка набула бурхливого розвитку в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, у зв'язку з намаганнями реабілітувати природну теологію як дисципліну в аналітичній традиції мислення, дати феноменологічну інтерпретацію вченню про аналогії буття в богослов'ї, що залежить від постметафізичної континентальної філософії. Відбувається не просто відновлення природної теології, але й продукуються підтвердження за її допомогою основних догматів християнства (аналітична традиція) чи навіть прямий синтез феноменологічно переосмисленої метафізики та догматики (феноменологічна прирожна теологія). Руйнування традиційного розмежування між природною та догматичною теологіями, природною і містичною теологіями веде до суттєвої філософізації християнської теології, яка знову перетворюється швидше на різновид персоналістичного світогляду, ніж на теоретичне вираження християнського віровчення.

Проаналізовано мотиви появи та контекст розвитку бартівської критики природної теології. Виявлено, що К.Барт рішуче заперечував можливість природної теології як такої, що може привести до легітимізації певного соціального устрою як природного порядку. А саме, таким природним порядком виступав в часи К.Барта нацизм, якому неоортодоксія протиставила абсолютний суверенітет трансцендентного Бога, який знецінював норми соціальності, встановлювані через легалізм чи природне право. При віднові Німеччини після нацизму відбулося звертання до «правильного» природного права і предметом критики стали лише конкретні закони та їх втілення при нацистах. Але певні теорії природного права, які зневажали права і свободи людини, були реальністю. На думку К.Барта, жодні декларації прав людини, жодні «правильні» теорії природного права, жодні норми національного та міжнародного права не можуть гарантувати неповторення війн чи тоталітаризму. Лише в християнстві як надприродній реальності людина може черпати духовні ресурси для екзистенційного спротиву структурам зла. Природне богослов'я як апологетику, що ґрунтувалася на раціональності, К.Барт вважав зайвим на фоні догматики, а також хибним через антропологічну редукцію образу Бога. Метафізичні та антропоморфічні образи Бога є «ідолами», а відповідно, ліберальна та неоконсервативна раціоналізація теології у сучасній богословській думці є формами «ідолопоклонництва».

К.Барт критикував не природне богослов'я як таке, а його конкретні історичні форми, одна з яких спиралася на просвітницьку філософію і концептуалізувалася ліберальними протестантськими богословами, а також Е.Бруннером, а інша була неоконсервативною модернізаційною теорією. Водночас його критика природного богослов'я має універсальне значення і може бути застосованою до усіх форм природної теології, релігійної метафізики, апологетики тощо. К.Барт критикував природне богослов'я як спосіб модернізації теології, що веде до антропологічної редукції образу Бога та всього християнського віровчення. Ця модернізація відбувалася у ліберальній формі протестантської постшлейєрмахерівської теології та у неоконсервативній формі природного богослов'я Е.Пшивари, який представив власне розуміння католицького вчення про аналогії буття. За К.Бартом, наслідком ліберальної модернізації є підміна християнства антропологією, його суб'єктивізація, при якій абсолютизується особистість або колектив. Наслідком консервативної модернізації є редукція християнства до ідеалістичної метафізики, що урівнює Бога та світ як цілком співмірні реальності. К.Барт вважав, що пізнання трансцендентного Бога є цілком результатом дії благодаті, яку людина повинна прийняти. При цьому категорично заперечувалася теорія Е.Бруннера про наявність у людини здібності сприйняття благодаті. Дія благодаті є цілком тотальною, і не передбачає жодної, навіть мінімальної спів-дії людини, а тому богопізнання є надприродною для людини подією, чистим дарунком Бога. В цій теорії К.Барт радикально повертається до теогносії М.Лютера і Ж.Кальвіна.

У теології кінця ХХ – початку ХХІ століть Бартова критика природної теології враховується, швидше, формально, а його фідеїзм і теоцентризм намагаються підмінити інтуїтивізмом і філософією присутності. Учні К.Барта, заради діалогу релігії та науки, намагалися створити неоортодоксальну природну теологію. Для цього визнавалося необхідним подолати розділення між догматичною і природною теологією. З цією метою Е.Юнгель зображує світ як простір дії Трійці, Т.Горренс виступає за христоцентричність космології (бачить світ як такий, що походить від Логосу та покликаний бути причетним до втіленого Логосу), А.Макграт доводить можливість пізнання творіння «очима віри». Такі проекти призводять до ідеалістичного метафізичного розуміння Бога та світу, людини і Боголюдини, ведуть до підміни благодатної віри інтуїтивним містико-раціональним пізнанням.

З точки зору логіки неоортодоксії, сучасна аналітична природна теологія раціоналізує та антропологізує поняття про Бога, виступає сучасною формою ліберальної антропологічної редукції християнської теології. Феноменологічна постметафізична природна теологія віднолює метафізичне вчення про аналогії буття, знищуючи можливість для бартівського бачення Бога як абсолютно трансцендентного. Заперечення універсальності світського світогляду в теології початку ХХІ століття, особливо помітне в радикальній ортодоксії, не веде до утвердження релігійного світогляду в дусі бартіанства, але, на нашу думку, є шляхом до філософізації теології та християнства. Різка критика онтотеології в сучасній постметафізичній теології цілком може поєднуватися з метафізичною та антропологічною редукціями поняття про Бога. Розвиток християнської теології у добу постмодерну має тенденцію до розмежування між теологією, що спирається на

переосмислення біблійного світогляду та ідеї релігійного екзистенціалізму, і теологією, яка підпадає під визначальний вплив різноманітних філософських течій метафізичного й постмодерністичного спрямування. Останнє призводить до переходу теології на мову риторики і навіть ідеології. Очевидно, що бартівські аргументи слугують на користь першої тенденції та дозволяють критично переосмислити методологію і досягнення тих, хто філософізує теологію.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Хром'як Н. Л. Вчення про Слово Боже Карла Барта: основні ідеї в контексті сучасного богословського дискурсу / Наталія Львівна Хром'як // Практична філософія. – 2017. – № 3. – С. 109–116.
2. Хром'як Н. Л. Ключові богословські ідеї Барта у запереченні природного богослов'я / Наталія Львівна Хром'як // Гілея. – 2017. – Вип. 125. – С. 235–239.
3. Хром'як Н. Л. Теологічна онтологія Карла Барта / Наталія Львівна Хром'як // Гілея. – 2017. – Вип. 126. – С. 201–207.
4. Хром'як Н. Л. Основні впливи філософії та богослов'я епохи Просвітництва на формування богословської думки Карла Барта / Наталія Львівна Хром'як // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2017. – №19. – С. 128–131.

Стаття в іноземному періодичному виданні

5. Khrom`yak N. L. The controversy between Karl Bart and Emil Brunner concerning natural theology / Nataliia Lvivna Khrom`yak // Modern science. – 2017. – (№6) – С.73–79.

Публікації в інших наукових виданнях

6. Хром'як Н.Л. Аналіз підходів щодо природного богослов'я К.Барта та Е.Бруннера / Наталія Львівна Хром'як // Матеріали першої всеукраїнської науково-практичної конференції “Сучасна богословська думка” (Львівська богословська семінарія, 25 листопада 2017 року). – Львів : Простір М, 2017. – С. 86–94.
7. Хром'як Н.Л. Неоортодоксія Карла Барта як спроба повернення до витоків протестантського богослов'я / Наталія Львівна Хром'як // Богословские размышления. – № 17. – 2017. – С. 204–212.
8. Хром'як Н.Л. Теоцентричність антропології Карла Барта / Наталія Львівна Хром'як // Реформація і трансформація суспільства: досвід минулого і виклики сучасності : Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2017. – С. 247–248.
9. Хром'як Н.Л. Антропологія Карла Барта / Наталія Львівна Хром'як // Людина, яка реформує та реформується. Матеріали Всеукраїнської науково-

практичної конференції, присвяченої 500-літтю Реформації. – К. : НТУ, 2017. – С. 65–67.

АНОТАЦІЯ

Хром'як Н.Л. Природне богослов'я Карла Барта і його рецепція у сучасній богословській думці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2018.

У дисертації вперше здійснений цілісний аналіз критики природного богослов'я Карла Барта у контексті протистояння основним концепціям цієї теологічної дисципліни ХХ і початку ХХІ століть, у її зв'язку з історичними умовами та викликами, які відображають богословську традицію неоортодоксії, а також дослідження впливу швейцарського мислителя на сучасну філософію і богослов'я аналітичної та континентальної традиції.

Доведено, що нове осмислення бартівської критики природної теології є нагальною необхідністю в контексті критики онтотеології, яка набула бурхливого розвитку в кінці ХХ – на початку ХХІ століття, у зв'язку з намаганнями реабілітувати природну теологію як дисципліну в аналітичній традиції мислення, дати феноменологічну інтерпретацію вченню про аналогії буття в богослов'ї, що залежить від постметафізичної континентальної філософії. Виявлено, що К.Барт рішуче заперечував можливість природної теології як такої, що може привести до легітимізації певного соціального устрою як природного порядку. Таким природним порядком виступав у часи К.Барта нацизм, якому неоортодоксія протиставила абсолютний суверенітет трансцендентного Бога, який знецінював норми соціальності, встановлювані через легалізм чи природне право. В дисертаційній роботі показано, що К.Барт рішуче заперечував можливість природної теології як такої, що може привести до легітимізації певного соціального устрою як природного порядку. Особлива увага приділяється тому, що учні К.Барта, заради діалогу релігії та науки, намагалися створити неоортодоксальну природну теологію. Для цього визнавалося необхідним подолати розділення між догматичною і природною теологією. Підкреслено, що аналітична природна теологія раціоналізує та антропологізує поняття про Бога, виступає сучасною формою ліберальної антропологічної редукції християнської теології. Показано, що феноменологічна постметафізична природна теологія відновлює метафізичне вчення про аналогії буття, знищуючи можливість для бартівського бачення Бога як абсолютно трансцендентного.

Ключові слова: Карл Барт, природне богослов'я, сучасне богослов'я, неоортодоксія, онтотеологія, аналітична природна теологія, феноменологічна постметафізична природна теологія.

АННОТАЦИЯ

Хромьяк Н.Л. Естественное богословие Карла Барта и его рецепция в современной богословской мысли. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.14 – богословие. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2018.

В диссертации впервые осуществлен целостный анализ критики естественного богословия Карла Барта в контексте противостояния основным концепциям этой теологической дисциплины XX и начала XXI веков, в ее связи с историческими условиями и вызовами, которые отражают богословскую традицию неоортодоксии, а также исследование влияния швейцарского мыслителя на современную философию и богословие аналитической и континентальной традиции.

Доказано, что новое осмысление бартовской критики естественной теологии является насущной необходимостью в контексте критики онтотеологии, которая проявила бурное развитие в конце XX - начале XXI века, в связи с попытками реабилитировать естественную теологию как дисциплину в аналитической традиции мышления, предоставить феноменологическую интерпретацию учения об аналогии бытия в богословии, что зависит от постметафизической континентальной философии. Обнаружено, что Карл Барт критиковал естественное богословие как способ модернизации теологии, что ведет к антропологической редукции образа Бога и всего христианского вероучения. Эта модернизация прослеживалась в либеральной форме протестантской постшлейермахеровской теологии и в неоконсервативной форме естественного богословия Э. Пшивары, который представил свое понимание католического учения об аналогии бытия. По К.Барту, следствием либеральной модернизации является подмена христианства антропологией. Следствием консервативной модернизации является редукция христианства к идеалистической метафизике, что уравнивает Бога и мир как вполне соразмеримые реальности. К.Барт считал, что познание трансцендентного Бога является вполне результатом действия благодати, которую человек должен принять. При этом категорически отрицалась теория Э.Бруннера о наличии у человека способности восприятия благодати. Действие благодати является вполне тотальным и не предусматривает никакого, даже минимального, со-действия человека, а потому богопознание – сверхъестественное для человека событие, чистый дар Бога. Выявлено, что К.Барт решительно отрицал возможность естественной теологии как таковой, что может привести к легитимизации определенного социального устройства как естественного порядка. Таким естественным порядком выступал во времена К.Барта нацизм, которому неоортодоксия противопоставила абсолютный суверенитет трансцендентного Бога, который обесценивал нормы социальности, устанавливаемые через легализм или естественное право. В диссертационной работе показано, что К.Барт решительно отрицал возможность естественной теологии как таковой, что может привести к легитимизации определенного социального устройства как естественного порядка. Особое внимание уделяется тому, что ученики К.Барта, ради диалога религии и науки, пытались создать неоортодоксальную естественную теологию. Подчеркнуто, что аналитическая естественная теология рационализирует и антропологизует понятие о Боге, выступает современной формой либеральной антропологической редукции христианской теологии. Показано, что феноменологическая постметафизическая естественная теология восстанавливает метафизическое учение

об аналогии бытия, уничтожая возможность для бартовского видения Бога как абсолютно трансцендентного.

Ключевые слова: Карл Барт, естественное богословие, современное богословие, неортодоксия, онтотеология, аналитическая естественная теология, феноменологическая постметафизическая естественная теология.

SUMMARY

Khrom'yak N. L. The Karl Barth's natural theology and its reception in modern theological thought. – The manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Studies, Specialty 09.00.14 – Theology. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2018.

This thesis is the first attempt of a comprehensive analysis of the Karl Barth's natural theology in the context of confronting the basic concepts of this theological discipline of the 20th and early 21st centuries, in its connection with historical conditions and challenges that reflect the theological tradition of neo-orthodoxy, as well as the study of the influence of the Swiss thinker on modern philosophy and theology of the analytical and continental tradition.

It is proved that a new understanding of Karl Barth's critique of natural theory is an urgent necessity in the context of criticism of ontoteology, which has gained rapid development at the end of the 20th - the beginning of the 21st century, in connection with the attempts to rehabilitate the natural theory as a discipline in the analytical tradition of thinking, to give a phenomenological interpretation to the doctrine of analogy being in theology, which depends on the postmethaphysical continental philosophy. It was discovered that K. Barth strongly objected to the possibility of natural theology as one that could lead to the legitimization of a certain social order as a natural order. In K. Barth's time this natural order was the nazism, to which neo-orthodoxy opposed the absolute sovereignty of the transcendental God, which devalued the norms of sociality established through legalism or natural law. In the thesis it is shown that K. Barth strongly denied the possibility of natural theology as such, which could lead to the legitimization of a certain social order as a natural order. Particular attention is paid to the fact that the K. Barth's followers, for the sake of the dialogue of religion and science, tried to create neo-orthodox natural theology. To this idea it was found necessary to overcome the division between dogmatic and natural theology. It is emphasized that the analytical natural theology rationalizes and anthropologizes the concept of God, acts as a modern form of liberal anthropological reduction of Christian theology. It is shown that phenomenological postmethaphysical natural theology restores the metaphysical doctrine of the analogy of being, destroying the possibility for the K. Barth's vision of God as absolutely transcendental.

Key words: Karl Barth, natural theology, modern theology, neo-orthodoxy, ontoteology, analytical natural theology, phenomenological postmethaphysical natural theology.